

EMEVİLER DÖNEMİ SİYASİ İÇERİKLİ ŞİİR

Political Thematic Poetry in Umayyad Period

Eyüp SEVİNÇ¹

Özet

İslam dünyasında İlk Halife Hz. Ebu Bekir'in halife seçiminden itibaren başlayan ilk firkalaşma bir müddet sonra yerini vahdete bırakmıştır. Üçüncü Halife Hz. Osman'ın katledilmesi ile büyük fitneler baş göstermiş ve özellikle Hz. Ali ve Hz. Muaviye çatışmasının ardından Ali şiası, Muaviye şiası, Zübeyriler ve Hariciler olmak üzere dört farklı siyasi mezhep ortaya çıkmıştır. Her mezhep kendi tarafını öven ve karşı tarafı yeren bir takım faaliyetler içerisine girmişlerdir. Bu çalışmada öncelikle Emevi dönemi siyasi gruplar hakkında kısa bilgiler verilmiş ve her grubun meşhur bir şairi ve birkaç beyitlik şiiri örnek olarak verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mezhep, Emeviler, Şiir, Siyasi şiir

Abstract

The first grouping in the Islamic world after the election of the first Caliph Abu Bakr soon after gave its place to unity. Great riots appeared with the slaughter of the third Caliph Othman and especially after the conflict of Ali and Muawiyah four different politic sects including the shia of Ali, the shia of Muawiyah, Zubayris and Kharijites emerged. When Zubayris are included to the politic sects mentioned, the number increases to four. In this study, primarily short information about the politic sects in period of Umayyad is given and a famous poet of each group and some verses of his poems with politic content are exemplified.

Key words: Sect, Umayyad, Poetry, Political poetry

Emeviler Döneminde Siyasi ve Sosyal Yapı

Emevi devletinin köklerini cahiliye dönemine kadar götürmek mümkündür. Cahiliye döneminde, Kureyş kabilesinin iki önemli kolu olan Haşim oğulları ve Ümeyye oğulları sürekli rekabet halindeydiler. Mekke'nin yönetim ve idaresini birlikte yürüten bu kabileler, panayır zamanlarında

¹ - Araştırma Görevlisi, Bingöl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı

Mekke'ye gelen hacıların konaklama, yeme ve içme görevlerini de paylaşıyorlardı. Bu iki kabile, idari ve mali açıdan Mekke'yi yönettikleri için, Araplar nezdinde önemli bir konuma sahiplerdi. Hz. Muhammed'e peygamberlik vazifesi geldikten sonra ise, Haşim oğulları daha önemli bir konuma erişti. Ümeyye oğulları ise, Hz. Peygamberin vefatına kadar hep Haşim oğullarının gölgesinde kaldı.

Emeviler devletinin kurucusu Muâviye b. Ebi Süfyan, Bi'set'ten beş yıl önce Mekke'de doğdu. Mekke'nin fethi gününde, babası, kardeşi Yezid ve annesi Hind ile birlikte Müslüman oldu. O sırada 25 yaşında bulunuyordu.² Muaviye, Hz. Ebu Bekir zamanında (632-634) Suriye üzerine gönderilen dört ordudan birinin başına getirilen ağabeyi Yezid'in ordusunda ona yardımcı olarak gönderilmişti. Bu görevi sırasında Ürdün sahil şehirlerinin fethinde büyük başarılar sağladı. 17 (638) yılında Ürdün ve civarına idareci olarak tayin edildi. Bir yıl sonra Yezid'in veba'dan ölümü üzerine Hz. Ömer tarafından Dımeşk valiliğine getirildi. Hz. Osman zamanında 24 (645) yılında Suriye umumi valisi oldu. Hz. Osman'ın şehit edilmesine kadar (35/656) Suriye valiliğini yürüttü.³

Muâviye, Hz. Osman'ın şehit edilmesini, Hz. Ali'ye karşı bir delil olarak ileri sürmüş, onun isyancıları yakalayıp cezalandırmadığı için de Hz. Ali'ye biat etmemiştir. Bu konuyla ilgili Corci Zeydan şunları söylemektedir. '*Emeviler, Şam valisi Muâviye'nin başkanlığı altında, Hz. Osman'ın şehadeti olayının halifelik makamının ele geçirmek için bir bahane saydılar.*'⁴ Muâviye, Hz. Osman'ın yakın akrabası olarak hukuken onun kanını dava etme hakkına sahip olduğunu söyledi ve bunu gerçekleştirmek şartıyla Şam halkından biat aldı.⁵ Hz. Ali Cemel savaşında galip geldikten sonra Muâviye'yi kendisine biat etmeye çağırmıştır ama Muâviye Hz. Osman'ın katilerinin kendisine teslim edilmediği ileri sürerek biat etmeye yaklaşmadığı gibi, şûra tarafından yeni bir valinin seçilmesini de teklif etti. Herhangi bir anlaşmaya varamayan bu iki insan, Sıffin savaşında karşı karşıya geldiler. Savaş Hz. Ali'nin lehine sona ermek üzere iken, savaşın hezimetle biteceğini gören Amr b. As, Kur'an sayfalarını mızrak uçlarına takılarak ve bu anlaşmazlığın hakemlere bırakılmasını ileri sürerek savaşın seyrini değiştirdi.⁶ Bu gelişmeler de Hz. Ali'nin ordusunda görüş ayrılıklarına ve ordunun parçalanmasına sebep oldu. Bunun neticesinde de Muâviye mağlup olmaktan kurtuldu.

² H. İbrahim Hasan, *İslam Tarihi*, ter. İsmail Yiğit, Sadreddin Gümüş, Kayıhan Yay, İstanbul 2011, I, s. 368.

³ İsmail Yiğit, '*Emeviler*' DİA, XI, s. 88.

⁴ Corci Zeydan, *İslam Uygarlıkları Tarihi*, İletişim yay. İstanbul 2012, II, s. 289.

⁵ Kenan Demirayak, *Arap Edebiyat Tarihi-III, Emeviler Dönemi*, Basın Yayın Mat. Erzurum 2012, s. 12.

⁶ Sabri Hizmetli, *İslam Tarihi*, A. Ü. İ. F. Yayınları, Ankara 1991, s. 219.

Muâviye, Hz. Ali şehit edildikten sonra ve Hz. Hasan'ın, dünyayı terk etme arzusu, Kufelilere güvenmemesi⁷ gibi bazı sebeplerden dolayı kendisine hilafeti bırakmasıyla birlikte kendi otoritesini sağlamlaştırmış oldu. Böylece Emevi devleti fiilen kurulmuş oldu. Ülkenin birlik ve beraberliğine yönelik Muâviye, kendi hâkimiyetini Arap dâhileri olarak bilinen Ziyad b. Ebih, Muğire b. Şu'be gibi insanlar sayesinde sağladı. Muâviye, içeride hâkimiyetini tesis ettikten sonra fetihlere yöneldi. Fetihlerde başarılar elde eden İslam kuvvetleri 49/669 yılında da ilk İstanbul kuşatmasını gerçekleştirdi.

Muâviye'nin 60/680 yılında vefatından sonra oğlu Yezid (60-64/680-683) halife olarak yönetime geldi. Yezid'in halifeliği, halkın büyük çoğunluğu tarafından benimsenmiştir. Ama Hz. Hüseyin ve Hz. Abdullah b. Zübeyr, Yezid'in halifeliğini kabul etmemişlerdir. Yezid'in halifelik dönemi kısa sürmesine rağmen, İslam tarihinde önemli bir yeri olan ve Müslümanları derinden etkileyen Kerbela hadisesinin meydana geldiği bir dönem olarak tarih sayfalarında yerini almıştır. Yezid'in vefatından sonra, Emevi devleti Mervan b. Hakem'in soyundan gelen insanlarla yönetilmiştir.

Emevi devleti İslamiyet'in yayılmasına ve devletin gelişmesine önemli katkıda bulunmuştur. Emevi'lerin fetih politikaları sayesinde, İslam tarihine önemli katkıları olan Türklerin ve Berberilerin İslam ile tanışmaları sağlanmış oldu. Emeviler, İslamiyet'in Avrupa'da duyulması için gayret ve çaba göstermişlerdir. Bütün bu olumlu katkılara rağmen, Emevi devletinin çoğulcu bir devlet anlayışından ziyade, kan bağı ile birbirine bağlı sosyal bir sınıftan oluşan Arap hâkimiyetine bağlı bir anlayışı benimsemesi,⁸ dışlayıcı politikaları, hilafeti saltanata dönüştürmeleri, Harici, Şia ve Hz. Abdullah b. Zübeyr'in isyanları, Mevâlî'lerin Abbasilerle işbirliği yapmaları gibi nedenler Emevi devletinin parçalanıp yıkılmasına sebep olmuştur.

Hulefâ-i Raşidîn döneminin akabinde, miladi 661-750 yılları arasında hüküm süren ilk İslam hanedanı olan Emevîler, Şam/Dımeşk merkezli bir idareye sahiptiler. Muaviye b. Ebî Süfyân (ö. 679-680) halife olduğunda birçok sıkıntı ile karşı karşıya kalmıştı. Merkezi bir sistemin mevcut olmadığından, her tarafta kargaşa ve düzensizlik hâkimdi. İlk halifelerin dayandığı teokratik bağ kaybolmuş ve göçebe anarşisi sebebiyle yeni devlette istikrarsızlığa neden olmuştu. Irkların eşitliği ilkesi terk edilmiş, yerini asil Arap sınıfına dayanan Arap monarşisi almıştı.⁹

Emevî Devleti, İslam devleti olmaktan çok bir Arap devletiydi. İslam toplumunun Emevîler tarafından Arap, Mevâlî, Köle ve Zimmî şeklinde

⁷ İbnü'l-Esir, *El-Kâmil fi't-tarih tercümesi*, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2008, s. 258.

⁸ Bernard Lewis, *Uygurluk Tarihinde Araplar*, çev. Hakkı Dursun Yıldız, Pegasus Yayınları, İstanbul 2006, s. 100.

⁹ İbrahim Usta, "Arap Edebiyatında Eşkaya Şairler", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/6 Spring 2014, s. 1074.

sınıflandırılması ve bu sınıflandırmada Arap milliyetçiliğinin ağır basması Emevîlerin çöküşünü hızlandıran temel sorunlardan birisidir. Fethedilen yeni bölgelerde İslâm'ı seçen milletler, “*Mevâlî*” olarak isimlendirilmiş olup, idarî, siyasi, ekonomik ve sosyal olarak hayatın her alanında ikinci sınıf vatandaş gibi görülmüşlerdir. Arap Müslümanların faydalandığı bir takım haklardan yeterince yararlanamamış olan bu zümre, Sâid b. Cübeyr (ö. 714) gibi ilmi ve takvasına rağmen Sudan asıllı bir mevâlî olması sebebiyle, kendisine verilmiş olan Kûfe kadılığına Araplar tarafından itiraz gelmiştir. Çünkü onlara göre bu makama ancak Arap asıllı olan birisi gelmelidir.¹⁰

Emeviler Dönemi Siyasi Şiir

Şiir, sözlükte şî'r “bir şeyi inceliklerini kavrayarak bilmek, sezerek vakıf olmak; uyumlu, ölçülü ve ahenkli söz söylemek” anlamında masdar; “seziş, hissediş, sezgiye dayanan bilgi; duygu ve heyecandan kaynaklanan uyumlu, ölçülü ve âhenkli söz manasında isimdir. Terim anlamı ise, “engin his, hayal ve ilham ürünü olup sanatkârane biçimde söylenmiş, vezinli-kafiyeli söz”dür.¹¹

Şiir, Arap toplumunun hem tarihi hem de onun sosyo-kültürel kimliğini ortaya çıkaran bir vesikadır. Araplar, sosyal hayatta yaşanan bütün sevinç ve kederleri bir şiir kimliğine büründürerek onlara edebi hüviyet kazandırmışlardır. Sevgiliye karşı duyulan özlem ve hasret şiir ile dile getirildiği gibi, ölen bir insanın verdiği ayrılık acısı da yine şiir ile ifade edilmiştir. Şiir'in, Araplar tarafından bu kadar yoğun bir şekilde ele alınmasına rağmen, Arap şiirinin ne zaman başladığı konusunun tam bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bu konuda farklı düşünce ve fikirler bulunmaktadır. el-Câhız Arap şiirinin, İslâm'dan 150 veya 200 yıl önce başladığını söylemesine rağmen; Ömer Ferruh ise, Arap şiirinin İslâm'dan en az iki bin yıl önce başladığını ifade etmektedir.¹² Eski Arap şiiri, medih, hiciv, mersiye, gazel, vâsîf (tasvîr), fahr, itizâr gibi konulardan oluşmaktadır. Ele alacağımız siyasi şiirin ilk nüvelerini hiciv'de bulabiliriz. Çünkü siyasi şiir ile hiciv arasında birçok benzerlikler bulunmaktadır. Ama Emeviler döneminde hilâfet çerçevesinde şekillenen siyasi şiir, hiciv'den farklı bir tarz ile karşımıza çıkmaktadır. Emevi Dönemi siyasi şiiri hakkında şunları söylemek mümkündür:

Siyasi şiir, Emevilerin himayesinde zirveye çıkmış bir olgudur. Buna ilk vesile, Yezîd'in halifelik makamına tayin edilmesini yâd edip hatırlamak için bir güfte yapması ve bunu halk toplulukları önünde şarkı halinde terennüm

¹⁰ İbrahim Usta, a.g.m., s. 1076.

¹¹ İsmail Durmuş, *Şiir*, DİA, XXXVIII, s. 144.

¹² Kenan Demirayak,

etmesinin Miskînu'd-Dârimî (ö. 89/708)'den istemesi olmuştur.¹³

Siyasi şiir; Herhangi bir grup veya akıma mensup olan şâir'in, desteklediği ideolojiyi savunmak üzere inşa ettiği şiirdir.¹⁴ Kabileler arası mücadelelerden başka bu dönemde, bir de Emeviler'in ve muhaliflerinin oluşturduğu bir edebiyat vardır. Bu edebiyat hem şiir hem nesir olarak büyük bir edebi ürüne sahipti. Bu dönemin siyasi şiiri daha çok Emeviler, Hâriciler, Şiiler, Zübeyirler ve Emevilere karşı ayaklanan diğer grupların şairlerinin ortaya koyduğu şiirden oluşur. Şimdi bunları sırasıyla inceleyelim.

A- Emevi taraftarlarında Siyasi Şiir

Emevileri destekleyen, onların haklı olduğunu iddia eden bazı şairler vardır. Bu şâirler, Emevi idaresini diğer gruplara karşı savunmuşlardır. Emevileri destekleyen şairlerin, Emeviler'in saltanat üzerindeki haklarını Kur'an ve sünnetten delillerle destekleme yoluna gitmek yerine, bu ailenin İslam toplumunu bir araya getirip bir çatı altında toplayarak istikrarı sağlayan kimseler olduğunu dile getirme yoluna gittikleri görülür.¹⁵ Bu şairler, Kur'an ve sünnet'ten delil ortaya çıkaramadıkları için, kaderci bir anlayışı benimsemişler ve bu şekilde Emeviler'in saltanatını meşru göstermeye çalışmışlardır. Bu kaderci anlayışı şöyle ifade etmişlerdir: "Eğer Allah böyle uygun görmemiş olsaydı ve bu kimselerden daha iyisi olsaydı Allah bunu takdir ederdi." Emevi saltanatını destekleyen en önemli şairler şunlardır. el-Ferazdak ve Ka'b b. Cu'ayl'dir. Biz, burada kısaca el-Ferazdak'tan bahsedeceğiz.

el-Ferezdak: Künyesi Ebu Firâs Hemmâm b. Gâlib b. Sa'aa et-Temîmî olan el-Ferezdak, hicri 20 (m.641) yılında Basra yakınındaki Kâzime'de varlıklı, kültürlü, cömert ve nüfuzlu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Babası ona, amcasının da adı olan Hemmâm isminin küçültmeli şekliyle Hümeym diye hitap ederdi. Yüzü veya alt dudağı somuna benzediği için kendisine bu anlama gelen "Ferezdak" lakabı verilmiş ve bu lakapla tanınmıştır.¹⁶ Ferezdak, küçük yaşta şiirle ilgilendi ve şairi bol olan bir yerde yetişmiştir. Güçlü bir şairdir, şiirdeki bu mükemmelliği fasih yani yerleşik Arapların konuştuğu Arapçayla değil de, bedevilerin konuştuğu Arapçayla yakalamıştır. Ferezdak, hiciv'de başarılı bir şairdir, hicivlerinde çok sert ve

¹³ Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, Çev. Salih Tuğ, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi vakfı Yayınları, İstanbul-2011, s. 350.

¹⁴ Ömer Ünal, *Emeviler Devrinde Sosyal İçerikli Şiir*, Sosyal Bilimler Dergisi, Atatürk Üni 2002, II, s. 63.

¹⁵ Kenan Demirayak, *a.g.e.*, s.165.

¹⁶ Ebu'l Ferec el İsfehânî, *El-Ağâni*, Darul-kutu'l-İlmiyye, Beyrut 1971, XXI-XXII, s. 278; Ali Şakir Ergin, "Ferezdak" DİA, XII, s. 373.

acımasızdır,¹⁷ eleştirdiği insanı yerden yere vurur. Ama fahriye şiirlerinde çok daha başarılıdır.¹⁸ Bundan dolayı şiirlerinin büyük çoğunluğunu hiciv ve fahriye teşkil eder. Emevi'lerin üç önemli şairlerinden biri olarak kabul edilen Ferezdak, Emevi ailesinden hediyeler aldığı için, onlar hakkında fazlaca methiyeler yazmıştır. Zaten, kendisinin Abdülmelik b. Mervan'ı methettiği 125 beyitten oluşan bir gazeli vardır. Ferezdak, Emevi taraftarı bir şair olmakla birlikte hayatının sonlarına doğru Şîa taraftarı bir şair haline gelmiştir. Zeynel Âbidin b. Hüseyin hakkında da Mimiyyât adlı bir şiir kaleme almıştır.¹⁹

Ferezdak'ın vefatı konusunda farklı rivayetler olmakla birlikte, h.110 (m.728) yılında vefat ettiği kabul edilmektedir. Ferezdak'ın Abdülmelik b. Mervan'ı methettiği gazelinden birkaç beyit:

وَجَدْنَا بَنِي مَرْوَانَ أَوْتَادَ دِينِنَا كَمَا الْأَرْضُ أَوْتَادَ عَلَيْهَا جِبَا لَهَا
فَأَنْتُمْ لِهَذَا الدِّينِ كَالْقَبِيلَةِ الْهَيْ بِهَا إِيضًا النَّاسُ يَهْدِي ضَلَالَهُلْ

Dağlar nasıl yeryüzünün direkleri ise

Biz de Mervan oğullarını dinimizin direkleri olarak gördük.

Sizler (Ey Mervanoğulları), bu din için, insanlar eğer yollarını kaybederlerse

Yolu kaybedenlerin kendisiyle doğruya ulaşabileceği kible konumundasınız.²⁰

Ferezdak, başka şiirinde ise Abdülmelik b. Mervan'ın zayıf ve güçsüzlerin yanında olduğunu dile getirmiştir:

وَكَمْ أَطْلَقْتَ كَفَاكَ مِنْ غِلِّ بَائِسٍ وَمَنْ عُدَّةٍ مَا كَانَ يُرْجِي انْحِلَالَهَا
فَعَكَتْ وَ أَعْنَأَقَا عَلَيْهَا غِلَالَهَا فَقَالَ لِي مَنْ الْأَيْدِي الَّتِي قَدْ تُكْتَفَتْ
وَأَنْتُمْ لِهَذَا الدِّينِ كَالْقَبِيلَةِ الَّتِي بِهَا إِنْ يَضِلُّ النَّاسُ يَهْدِي ضَلَالَهَا

Nice zayıf ve güçsüz insanlara yardım ettin

Çözülmesi umulmayan nice kördüğümleri çözdün

Nice bilekleri kelepçelerden, nice boyunları prangalardan kurtardın

Nasıl ki delalete düşen insanlar kibleye yönelip hidayete eriyorlarsa siz de bu dinin kiblesi gibisiniz.²¹

Dönemin bir başka şairi olan Ka'b b. Cu'ayl(ö.86/705) ise; bir Şam'lı

¹⁷ Ignace Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, çev. Rahmi Er-Aziz Yüksel, Vadi Yayınları, Ankara 2012, s. 63.

¹⁸ Ahmet Suphi Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007, I, s. 160.

¹⁹ Ebu'l Ferec el İsfehâni, *a,g,e*, XXI-XXII, s. 378-380.

²⁰ Kenan Demirayak, *a,g,e*, s.166.

²¹ Salih Tur, *Ahtal, Ferezdak ve Cerir'in Şiirlerinde Medih ve Hiciv*, Basılmamış Y.lisans Tezi, Harran Üni, İlahiyat Fak. Temel İslam Bilimleri, Şanlıurfa 1997, s.65-66.

ve Emevi taraftarı olarak, Şîa'nın görüşlerine karşı çıkıp Emevilerin yönetiminden memnuniyetini şu şiirlerinde dile getirmiştir.

أَرَى الشَّامَ تُكْرَهُ أَهْلَ الْعِرَاقِ وَأَهْلَ الرَّاقِ لَهُمْ كَارِهِنَا
وَكُلَّ أَصَاحِبِهِ مُبْغِضًا بَرَى كُلَّ مَاكَانَ مِنْ ذَاكِدِينَا
إِذَا مَا رَمَوْنَا رَمِينَاهُمْ وَدِينَاهُمْ مِثْلَ مَا يُفْرَضُونَا
وَقَالُوا : عَلِيُّ إِمَامٌ لَنَا فَقُلْنَا : رَضِينَا ابْنَ هِنْدٍ رَضِينَا
وَقَالُوا : نَرَى أَنْ تَدِينُوا لَهُ فَقُلْنَا لَهُمْ : لَا نَرَى أَنْ نَدِينَا

Şam'ın Iraklıları sevmediğini, Iraklıların da Şam'dan hoşlanmadıklarını,

Her iki tarafın birbirinden nefret ettiğini, her ikisinin de bu nefretten doğan her şeyi din olarak kabul ettiğini görüyorum.

Onlar bize bir suç isnat edip iftira attıklarında biz de onlara atıyoruz, onların bize verdiği (zarar) kadarını da biz onlara karşılık olarak veriyoruz.

Bize dediler ki: Ali bizim önderimizdir, biz de dedik ki: Biz Hind'in oğlundan (Muâviye b. Ebî Sufyân'dan) razıyız.

Bize dediler ki: Ali'ye itaat etmeniz gerektiğini düşünüyoruz, biz de dedik ki: Ona itaat etmeyi düşünmüyoruz.²²

B- Hâricîlerde Siyasi Şiir

Hâricî, kelimesi, “çıkılmak. İtaatten ayrılıp isyan etmek” anlamındaki hurûc kökünden ayrılan, isyan eden manasında bir sıfat olan hâric kelimesine nisbet ekinin ilâve edilmesiyle meydana gelmiş bir olup topluluk ismi için hâriciyye ve havâric kullanılır. Fırkanın adı konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Kendilerine karşı isyan ettikleri yöneticilerle fırkanın muhalifleri Havâric ismini “insanlardan, dinden, haktan veya Hz. Ali'den uzaklaşan ve yönetime karşı ayaklanarak cemaatten çıkanlar” anlamında kullanılmıştır.²³ Hâricîler'in kökeni hakkında iki görüş ileri sürülmektedir. Birinci görüşe göre, menşe tamamen siyasidir, hakemleri kabuk etmeyişlerinde başka sebep aramak yersizdir. İkinci görüşe göre, menşe tamamen dinidir. Tahkîm'i reddederken dayanakları kur'an'dır. Ali ile tefsir konusunda anlaşmazlığa düşmüşler, bu görüş ayrılığı mezhebin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.²⁴

Sıffin savaşında, Hz. Ali savaşı kazanmak üzereyken bu durumu gören Amr b. As Muaviye'ye, askerlerin Kur'an sayfalarını mızrak uçlarına takarak havaya kaldırmalarını ve Kur'an hükümlerinin hakem olmasını talep etmelerini

²² Kenan Demirayak, *a.g.e.*, s. 168.

²³ Ethem Ruhi Fıglalı, “Hâricîler” DİA, XVI, s. 169.

²⁴ Yaşar Kutluay, *İslam ve Yahudi mezhepleri*, Anka yayınları, İstanbul 2001, s. 84.

önermiş ve böylece İslam tarihinde ilk fırka olan Hâricîler doğmuştur. O zaman, Hâricilerin liderliğini yapan Eş'as b. Kays, Hz. Ali'ye gidip savaşın durdurulması, barışın sağlanmasını ve Allah'ın kitabına göre hareket etmesini söylemiştir. Bunları yapmadığı takdirde de kendisini yalnız başına bırakmakla tehdit etmiştir.²⁵ Hz. Ali, ne istediğini öğrenmek üzere Eş'as b. Kays'ı Muâviye'ye gönderir. Muâviye'nin taleplerini alan Eş'as b. Kays, bu teklifleri değerlendirmek için Temîm oğullarından bir gruba götürür. Grubun içinde bulunan Urve b. Udeyye, Allah'tan başka hiç kimsenin hüküm verme yetki yoktur (La hükme illâ lillâh) fikrini ileri sürer. Böylece savaşçılardan bir grup, bu düşüncenin sonucunda savaşın biteceğini ve barışın sağlanacağını düşünerek, Hz. Ali'nin ordusunu gizlice terk ederler. Hz. Ali, Hz. Osman, iki hakem, Cemel'e katılanlar ile iki hakem hükmünü kabul eden herkesi ve büyük günah işleyenleri tekfir etme ve zalim imama karşı ayaklanma²⁶ fikrini benimseyen Hariciler, Nehrevân'da toplandılar. Kendi görüşlerine katılmayan, Hz. Osman ve Hz. Ali'ye lanet etmeyen herkesi öldürmeye başladılar. Bu olaylar sonucunda, Hz. Ali bu insanları ikna etmeye çalıştı ama başarılı olamadı. Hz. Ali 38/658 yılında Nehrevân'da, Hâricîler yaptığı savaşta bunların büyük çoğunluğunu öldürdü.²⁷ Bu savaştan kurtulanlar Umman, Kirman, Sicistan ve Yemen başta olmak üzere İslam İmparatorluğunda çeşitli bölgeler dağılmıştır.

Emeviler döneminde, Hâricîler büyük bir tehdit oluşturmuşlar ve Emevi iktidarını yıkmak için teşebbüste bulunmuşlardır. Fakat Emevi valisi olan Haccâc b. Yusuf tarafından gönderilen ordular karşısında tutunamamışlardır ve çoğu ölmüştür.

Abbasiler döneminde Hâricîler fazla hareketli olmamakla birlikte Kuzey Afrika bazı isyanlara sahne oldu. Bugün itibariyle İbâdiyye fırkası Basra, Yemen, Hadramut, Tanzanya, Umman, Kuzey Afrika ve Fas'ta hala varlığını sürdüren tek Hâricî fırkası olma özelliği taşımaktadır.²⁸

Hâricî şairlerin şiirleri, birkaç konu etrafında şekillenmiştir. Bu konuların temelinde inanca hizmet ve bu inancı savunma vardır. Bu nedenle Hâricî şairlerin, bu şiiri söyleyen şairin şahsiyetini değil, büyük oranda Hâricîlerin inanç sistemlerini yansıttığı, siyasi-dini bir mezhebin edebiyatını temsil ettiği görülür.²⁹ Harici şiirlerinin konularından bir tanesi de, kahramanlıktır. Haricilerin hayatları sürekli mücadele ile ve savaş meydanlarında geçtiği için cesaret, şehit olma arzusu onlarda bir tutku haline

²⁵ Muhammed Ebu Zehra, *Mezhepler Tarihi*, çev. Sıbğatullah Kaya, Çelik Yayınevi, İstanbul 2011, s. 71.

²⁶ Abdülkahir el-Bağdadî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev. Ethem Ruhi Fırlalı, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara 2005, s. 54.

²⁷ Ahmet Emin, *Fecrul İslam*, Darul-Kutubul-İlmiyye, Beyrut 1971, s. 245.

²⁸ Kenan Demirayak, *a,g,e*, s. 180.

²⁹ Kenan Demirayak, *a,g,e*, s. 184.

gelmiştir. Bu tutku ve hasret şiirlerde sık sık dile getirilmiştir.

Hâricî şairlerin şiirlerinde önemli bir yer tutan konulardan biri de, “ayaklanmaya çağrı”dır. Hz. Ali ve Emeviler döneminde mağlup oldukları savaşlar onlar üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Ölüme karşı olan bağlılıkları, dünya hayatına fazla önem vermemeleri, zalim olan yöneticiye karşı ayaklanma ve sünneti ayakta tutma amacı ile şairler ayaklanma temasını büyük bir tutkuyla şiirlerinde yansıtmışlardır.

Hâricî şairlerin şiirlerinde önemli yer tutan konulardan diğer bir konu da “*ku`ûd: oturma, savaşa katılmama*” hususudur. Hâricî fırkalarının büyük çoğunluğu, özellikle savaşa katılmayanları kâfir olarak kabul eden Ezrakîler fırkası, “ka`ade” adı verilen “oturanlar” kesiminden nefret etmişler ve her fırsatta bunları eleştirmişlerdir.³⁰

Emeviler döneminde en önemli Hâricî şairler arasında Katarî b. el-Fucâ`e (ö. 78/697), et-Tırmâmâh b. Hakîm et-Tâ`î (ö.100/718), İmrân b. Hıttan (ö. 84/703) sayılabilir. Biz burada kısaca Katarî b. el-Fucâ`e`den bahsedeceğiz.

Katarî b. el-Fucâ`e: Büyük bir ihtimalle hicretin ilk on yılından sonra Benî Mâzin`in yerleşim yeri olan Katar`ın A`dan beldesinde doğdu. Asıl adı bilinmemektedir. Katar asıllı olması dolayısıyla bu nisbe ile anılmış olması muhtemeldir. İbnü`l-Kelbî`nin belirttiğine göre ise Mâzin b. Ziyâd b. Yezîd`dir. Uzun bir süre Yemen`de izini kaybettirip birden bire ortaya çıkması sebebiyle Fücâe (sürpriz) diye anıldığı bilinmektedir. Gençlik dönemini ve hayatının önemli bir bölümünü Basra`da geçirdi. Kaynaklarda hatip ve şair olarak zikredilmesine rağmen bilgi ve kültür seviyesiyle ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Hicri 65 (m.684) yılında Nafî b. Ezrak`ın görüşlerini benimseyen Katarî, cesareti, metânet ve sabrı sayesinde önemli bir mevkiye gelmiştir. Zübeyr b. Mahzûn`un ölümünden sonra Katarî`ye biat edildi.³¹ Emevilere karşı mücadele eden Katar`i, üzerine gönderilen Süfyan b. Ebred el-Kelbi kumandasındaki orduya yenildi ve savaş meydanında öldürüldü.³² Katarî`nin kahramanlık şiirinden birkaç beyit.

مِنَ الْأَبْطَالِ وَيَحْكُ لَنْ تُرَاعِي	أَقُولُ لَهَا وَقَدْ طَارَتْ شَعَاعًا
عَلِ اللَّأَجَلِ الَّذِي لَكَ لَمْ تُطَاعِ	فَأِنَّكَ لَوْ سَأَلْتَ بَقَاءَ يَوْمِ
فَصَبْرًا فِي مَجَالِ الْمَوْتِ صَبْرًا	فَمَا نَيْلَ الْخُلُودِ بِمُسْطَاعِ
عَنْ أَخِي الْخَنْعِ الْيِرَاعِ	فَيُطَاوُا وَلَا تُؤَبُّ الْبَقَاءُ بِتَوْبِ عَزِّ

Kahramanlardan korkusundan titremekte olan ruhuma dedim ki

³⁰ Kenan Demirayak, *a.g.e.*, s. 189.

³¹ Ömer Ferrûh, *Târîhu`l-`edebi`l-`Arabi*, Darul İlmiye, Beyrut 1965, I, s. 458.

³² Mustafa Öz, *Katar`i b. Fücâe*” DİA, XXV, s. 31-32.

Yazıklar olsun Sana, korkmayacaksın!

Çünkü sen, senin için belirlenmiş ecelin vakti dışında bir gün daha bile kalmak istesen, sana itaat edilmeyecek (isteğin yerine getirilmeyecektir).

Öyleyse sabret savaş alanında, sabret!

Çünkü ebediliği elde etmek öyle kolay değil.

(Dünyada) kalıcılık elbisesi öyle saygınlık elbisesi filan da değildir ki (cesurun elinden alınıp dürüldüğü gibi) zelim ve korkağın elinden alınıp düşürülsün!

Hâricîlerle birlikte savaşa katılan kadınlardan Ummu Hakîm'in, şehit olma arzusuyla yanıp tutuştuğunu şu şiirinde ifade etmektedir.

أَحْمِلُ رَأْسًا قَدْ سَمِئَتْ حَمْلَةً

وَقَدْ مَلَأْتُ دَهْنَهُ وَغَسَلْتُهُ

أَلَا فَنَى يَحْمِلُ عَنِّي ثِقْلَهُ

Taşımdan bıktığım bir başım var.

Bıktım ona koku sürüp yağlamaktan ve yıkamaktan.

Yok mu onun ağırlığını benden alacak bir delikanlı?

C- Şiilerde Siyasi Şiir

Şîa, Arapçada [ش ي ع / ش ي ع] kökünden gelme bir kelimedir ve yaygın olarak “tarafdar, yardımcı, fırka” anlamlarına gelir. Kur’an-ı ker’im’de muhtelif yerlerde fırka, bölük, topluluk”; “tarafdar, birine uyan ve yardım eden” ve “yaymak, yayılmak” anlamında kullanılmıştır.³³

Terim olarak Şîa, Resûl-i Erkemin vefatının ardından devlet başkanlığının Hz. Ali’ye ve onun evlâdından belli kimselere intikal etmesi gerektiğini savunan grupları ifade eder.³⁴ Hz. Hüseyin’in 10 Muharrem 61/ 10 Ekim 681 tarihinde Kerbalâ’da şehit edilmesinde sonra bu kelime bir terim olarak “Emevilere karşı Hz. Hüseyin’in intikamını almak, Hz. Ali ve soyunun haklarını aramak, onun nesline yardım etmek için bir araya gelenleri ve taraf olanları” ifade etmeye başlamıştır. Şîa, Hz. Hüseyin’in şehâdetinden sonra siyasi bir eğilim olarak temâyüz etmeye başlamıştır. Özellikle 65/684 yılında ortaya çıkan ve Hz. Hüseyin’in intikamını almak üzere toplanan, onu davet ettikleri halde yardımsız bıraktıkları için ıstırap duyan ve tevbe eden Kûfe’lilerin oluşturduğu Tevvâbîn hareketi, Şîa’nın bir terim haline gelişinin ve İslam içinde bir kitleleşme hareketinin başlamasının ilk belirtilerinden biri

³³ Ethem Ruhi Fığlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, İzmir İlahiyat Yay., 2008, s. 265.

³⁴ Metin Tuncel, “Şîa” DİA, XXXVIII, s. 111.

olarak kabul edilir. Şîa'nın temel düşünce ve doktrinleri şu üç temel esasa " Ğadir Hum, Kırtâs olayı ve Hz. Peygamberin " Ben kimin mevlâsı ise, Ali de onun mevlâsıdır. Ey Allah'ım, Ali'ye dost olana dost ol, Ali'ye düşmanlık edene düşman ol" hadisine dayandırmaktadırlar.³⁵

Şîa edebiyatı şu üç temel üzerine dayanmaktadır. Ehl-i beyt'in etrafında toplanmak, hilafet üzerindeki haklarını savunmak ve şehitlerine ağlayıp, onları övmektir. Bu fırkanın en en önemli şairleri şunlardır. Ebu'l-Esved ed-Du'elî (ö. 69/688), Eymen b. Hureym el-Esedî (ö. 80/700), Kumeyt b. Zeyd el-Esedî ve Kuseyyir b. Abdirrahmân (Kuseyyiru Azze, ö.105/723)'dir.

Şîa edebiyatında, hilafetin Hz. Ali'nin hakkı olduğu; ancak hilafetin Hz. Ali'nin elinden gasp edildiği, Hz. Ali ve ehl-i beyt'e karşı duyulan sevgi ve saygı işlenmiştir. Aynı zamanda Şîa akidesini oluşturan temel prensipler de işlenmiştir. Şîi edebiyatında, İslam tarihinde önemli bir yer tutan Hz. Hüseyin'in Kербela acımasızca şehit edilmesi de konu edinilmiştir. Hz. Hüseyin için mersiyeler yazılmıştır. Kербela olayının sinelere bıraktığı tarifsiz acı şiirlerle dile getirilmiştir.

Şîi edebiyatını kısaca şöyle özetleyebiliriz. Şiirlerde samimiyet ve güçlü bir duygu sıcaklığı görülür. Şîi şairlerin Ehl-i Beyti her durumda içten duygularla savunduğu, hilâfetin Ehl-i Beyte ait olduğunu samimi sözlerle dile getirdiği görülmektedir. Şiirlerde siyasi unsurlarla dini unsurlar iç içe kullanılmıştır. Şîa edebiyatı, dönem için çeşitli konulara ve üsluba sahip yeni bir edebiyat olarak kabul edilir.³⁶

Şîi edebiyatının güçlü temsilcilerinden olan el-Kumeyt b. Zeyd el-Esedî'den kısaca bahsedeceğiz.

Kumeyt b. Zeyd el-Esedî: Ebü'l-Müstehil el-Kümeyt b. Zeyd b. Huneys el-Esedî h.60 (m.679-80) yılında Kûfe'de doğdu. Aynı çağda aynı kabileye mensup olan ve aynı adı taşıyan üç şairin sonuncusudur. Çeşitli âlimlerden fıkıh, hadis, ensâb ve eyyâmü'l-Arab konularında ders aldı. Arap dili ve şiiri üzerine iyi bir eğitim aldı. Kûfe'deki yaygın eğilimden etkilenerek bir Şîi-Zeydî olarak yetişti. Emevilere karşı Hz. Peygamber'in mensup olduğu Hâşimoğulları'nı ve özellikle o sırada hilâfet mücadelesini veren Hz. Hüseyin'in torunu Zeyd b. Ali'yi destekleyen siyasi içerikli şiirleriyle tanındı. Hz. Hüseyin'in kızı Fâtıma tarafından kendisine "Şâiru Ehl-i'l-Beyt" unvanı verilmesinden sonra şöhreti arttı.³⁷ İlk başta Emevi karşıtı olmayan Kümeyt, Yemen asıllı Irak valisi Hâlid el-Kasrî'nin ehl-i beyt mensup ve taraftarlarına karşı sert bir politika izlemesi ve Zeyd b. Ali'yi sıkı bir şekilde takip ettirmesi

³⁵ Yaşar Kutluay, *a.g.e.*, s.83-89; Muhammed Ebu Zehra, *a.g.e.*, s. 43-45; Kenan Demirayak, *a.g.e.*, s. 197.

³⁶ Kenan Demirayak, *a.g.e.*, s. 221.

³⁷ Rahmi Er, "Kümeytel-Esedi" DİA, XXVI, s. 551.

onun Emeviler'e ve Yemenliler'e karşı kesin bir tavır almasına yol açtı. Bu dönemde yazdığı *el-Hâşimiyât*'ında Emevileri sert bir dille eleştirmiştir.

el-Kümeyt, şiirinde hilafetin Hz. Ali'nin hakkı olduğunu ancak onun elinden gasp edildiğine şöyle işaret etmektedir:

بِمَا أُعِيى الرُّفُوضَ لَهُ الْمَذِيعِ	وَأَصْفَاهُ النَّبِيَّ عَلَى اخْتِيَارٍ
وَيَوْمَ الدَّوْحِ دَوْحَ غَدِيرِهَا	أَبَانَ لَهُ الْوِلَايَةَ لَوْ أُطِيعَا
فَلَمَّ أَرْمِثَهَا خَطَرًا مَبِيعَا	وَلَكِنَّ الرَّجَالَ تَبَايعُوهَا
فَلَمَّ أُنْبِغْ بِهِمْ لَعْنًا وَلَكِنَّ	أَسَاءَ بِذَلِكَ أَوْ لَهُمْ صَنِيعَا
إِلَى جَوْرِ وَ أَحْفَظَهُمْ مُضِيعَا	فَصَارَ بِذَلِكَ أَقْرَبُهُمْ لِعَذَلِ
وَأَقْوَمَهُمْ لَدَى الْخَدَثَانِ رِيعَا	أَضَاعُوا أَمْرَ قَاءِ دِهِمْ فَضَلُّوا

Hız. Peygamer, Hız. Ali'yi iyilikle anmayı reddedenleri ve kendisinin onu seçtiğini yaymaktan imtina edenleri kınadığı konuşmasıyla Ali'yi (kendisinden sonra halife olarak) seçmiştir.

Gadîru Humm denilen yerde bir ağaç altında yaptığı konuşmasında, kendisine itaat edilsin diye Ali'nin kendisinden sonra halifeliğe veliaht olduğunu belirtmiştir.

Fakat insanlar, Gadîru Humm denilen yerdeki ağacı (bu ağaç altındaki vasiyeti ve verilen sözü yerine getirmeyip) halifeliği kemdi aralarında (önce Ebu Bekir'e sonra da Ömer'e) devrettiler, ben ise böylesine tehlikeli bir devri hiç görmedim.

Ben onlara (Hız. Ömer ve Hız. Ebu Bekir'e) lanet etmiyorum; fakat onlardan bunu ilk yapan kişi çok kötü bir iş yaptı.

Böylece onların adalete en yakın olanları zulme en yakın olanlar haline geldi, (emaneti) en iyi koruyanları da onu kaybedenler oldular.

Ve her zaman liderleri ve en güçlülere olan kimsenin (Hız. Peygamber'in) emrini boş çıkardılar ve doğru yoldan saptılar.³⁸

Eymen b. Hureym el-Esedî de, bu şiirinde Haşimoğullarını övmektedir.

وَلَيْتُكُمْ صِلَةً وَأَقْبِرَاءَ	نَهَارُكُمْ مَكَابِدَةً وَصَوْمَ
فَأَسْرَعَ فِيكُمْ ذَاكَ الْبِلَاءَ	وَلَيْتُمْ بِالْقُرْآنِ وَبِالنَّزْكَى
وَمَكَّةَ وَالْمَدِينَةَ وَالْجَوَاءَ	بِكَى نَجْدٍ عَدَاةً عَدِ عَلَيْكُمْ
عَلَيْكُمْ لَا أَبَا لَكُمْ الْبِكَاءَ	وَحَقَّ لِكُلِّ أَرْضٍ فَارَقُوهَا

Gündüzünüz hak yolunda cihat ve oruç, geceniz ise namaz ve Kur'an tilavetinden ibarettir.

³⁸ Kenan Demirayak, *a,g,e*, s. 209.

(Emevilerden önce Ali döneminde) hilâfet Kur'an'ın hükmü ve temiz bir yolu takip etmeniz sayesinde gelmişsiniz, işte bu yolla gelip (Emeviler gibi insanlara katı ve zalim davranmadığınız için) başınıza musibetler geldi.

Başınıza musibet gelişinin ardından Necd, Mekke, Medine ve el-Civa (Yemâme) ağlayıp gözyaşı dökmüştür.

Emevilerin sizden koparıp uzaklaştırdıkları her toprağın size ağlaması farz olmuştur.³⁹

D- Zübeyrîlerde Siyasi Şiir

Emevi hânedanına karşı isyan eden Abdullah b. Zübeyr aynı zamanda kendi etrafında toplanan ve kendi ismiyle anılan “Zübeyrîler” grubunun lideridir. Abdullah b. Zübeyr, Kureyş kabilesinin Esed b. Addüluzzâ koluna mensuptur. Babası aşer-i mübeşşere'den Zübeyr b. Avvâm, annesi Hz. Ebu Bekir'in kızı Esmâ'dır. Hicretin ikinci yılı zilkade ayında (Mayıs 624) Medine'de doğdu. Muhâcirin Medine'de dünyaya gelen ilk çocuğu olması dolayısıyla doğumu büyük bir sevinç uyandırdı ve adı Hz. Peygamber tarafından konuldu.⁴⁰

Halife Osman, Hz. Ebu Bekir tarafından Mushaf haline getirilen Kur'an-ı Kerim'in nüshalarını çoğaltmak için kurduğu dört kişilik heyete, kurrâdan olması sebebiyle onu da dâhil etmişti.

Abdullah b. Zübeyr, Hz. Osman'ın evi kuşatıldığında büyük sahabelerle birlikte halifenin evini savunmaya gayret etmiştir. Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra ise, Hz. Ali'ye karşı oluşan muhalefetin en ateşli simalarından biri haline gelmiştir. Muâviye devrinde herhangi bir faaliyete girişmemiş olan Abdullah, Muâviye oğlu Yezîd'i veliaht tayin etmek istemesi üzerine Hz. Hüseyin ile birlikte buna karşı çıkmışlardır. Bu durumdan rahatsız olan Muâviye, Abdullah ile Hz. Hüseyin'i ikna etmek için Mekke'ye gitti. Fakat bu iki insanı ikna edemedi.

Abdullah b. Zübeyr, Kerbela faciasından sonra Yezîd'e karşı muhalefetin lideri haline geldi, Yezîd'in halifeliğini kabul etmemesine rağmen pasif bir direnişte kaldı. Ama bu durumu kabullenemeyen Yezîd, Abdullah üzerine ordularını gönderdi. Fakat Abdullah b. Zübeyr'i itaat altına alamadı.

Abdullah, Yezîd'in vefatının ardından halifeliğini ilan etti. Abdullah, kardeşi Mus'ab'ın yardımıyla da bütün doğu eyaletlerine hâkim oldu. Fakat Abdülmelik b. Mervan 691 yılında Mus'ab'a karşı yaptığı savaşı kazanması ve Mus'ab'ın ölmesi, Abdullah'ın otoritesinin zayıflamasına neden oldu.

³⁹ Kenan Demirayak, *a, g, e*, s. 211.

⁴⁰ Hakkı Dursun Yavuz, “Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm” DİA, I, s. 145.

Abdûlmelik, 692 yılında Haccâc b. Yusuf es-Sakaffî'yi 2000 kişilik bir kuvvetle Mekke üzerine gönderdi.⁴¹ Üç ay sonra da Haccâc'ın istediği Mekke'ye taarruz izniyle birlikte 5000 kişilik bir takviye kuvveti Mekke'ye geldi. Haccâc, Mekke'yi muhasara altına aldı. Altı ay süren muhasara Abdullah b. Zübeyr ve ordusuna büyük sıkıntılar yaşattı. Mekke'ye uygulanan ambargo yüzünden kıtlık başladı. Daha fazla bu sıkıntılara katlanamayan Abdullah'ın ordusu onu yavaş yavaş terk etmeye başladı. Oğlunun yanında çok az bir kuvvet kaldığını gören Esmâ bint Ebu Bekir, ona gittiği yolun doğru olduğuna inanıyorsa sonuna kadar mücadele etmesini tavsiye etti. Bunun üzerine teslim olmak yerine ölmeyi tercih eden Abdullah b. Zübeyr, bir çıkış hareketi yaparak 73/1 Ekim 692 yılında kahramanca çarpışarak şehit oldu.

Zübeyr'i edebiyatının temel özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz.

Zübeyr'i edebiyatı ilk olarak halifelğin Kureyş hakkı olduğunu; çünkü Hz. Peygamber kureyş soyundandır. Sonra da hilafetin Mudar kabilesinin hakkı olduğunu dile getirir. Mekke'de Hz. Peygamber doğduğu için, hilafet merkezine en layık yer Mekke olduğu vurgulanır. Halifelğe de ez-Zubeyr b. el-Avvâm ailesinden, Hz. Ömer tercihi nedeniyle Abdullah'ın layık olduğu, şiirlerde ön plana çıkmaktadır.

Şiirleri hüznün teması içermekle birlikte akıl yürütme ve delil sunma gibi özellikleri bulmak mümkün değildir. Bu hareketin edebi ürünleri, diğer siyasi hareketlerin edebi ürünleri kadar zengin değildir ve daha çok siyasi hievi arındırır.

Bu hareketin en belirgin şairi olan Ubeydullâh b. Kays er-Rukeyyât'ın şiirleri, daha çok karşı tarafın namusuyla ilgili konuları ele aldığından, bazı tarihçilerce bu şiirler siyasi gazel olarak adlandırılmıştır.⁴²

Ubeydullah b. Kays er-Rukeyyât: Yaklaşık h.12 (m. 633) yılında Mekke'de doğdu. Anne ve Babası Kureyş kabilesine mensup olup soyu anne tarafından Kusay b. Kilâb'da Hz. Peygamber'in soyu ile birleşir. Rukayye adında üç ayrı kadına âşık olup onlar için gazeller yazdığından İbn Kays er-Rukayyât lakabıyla tanınır. Gençlik yılları Hz. Ömer ile Hz. Osman dönemlerinde geçti. Daha sonra Kureyş'teki hilafet çekişmelerine şahit oldu. Bu konuda duygularını dile getiren içli mersiyeler söyledi. Zübeyr b. Avvâm taraftarı olan ve Zübeyrîlere derin bağlılığı olan şair Mus'ab b. Zübeyr içim birçok methiye ve mersiye nazmetti.

İbn Kays şiirlerinde Kureyş'i övmüş ve Kureyş'li olmakla iftihar etmiştir. Hilâfetin Kureyş'in hakkı olduğuna inanan şair, bu konuda bütün Araplar'ın eşit olduğunu ileri süren Hâriciler'e şiddetle karşı çıkmıştır.

⁴¹ Bahriye Üçok, *İslam Tarihi, Emevi-Abbasiler*, A.Ü. İ.F. Yayınları, Ankara 1968.

⁴² Kenan Demirayak, *a,g,e*, s.235.

Arapların geleceğinin Kureyş'in kaderine bağlı olduğu fikrini ileri sürmüştür. Yezid'in, Hâşimiler ile Zübeyrilere baskı uygulaması, onlara maddi ve manevi olarak zarar vermesi, Hilafetin merkezini Hicaz'dan alıp Şam'a götürmeleri gibi sebeplerden dolayı halkı Emevilere karşı isyana çağırmıştır. Hilafetin, Kureyş'in hakkı olduğunu belirterek Abdullah b. Zübeyr'in halife seçilmesini istedi. Hayatının son bölümlerini Abdülazîz b. Mervan himayesinde geçiren İbn Kays, h. 75 (m. 994) yılında Mısır'da vefat etti.

Ubeydullah b. kays er-Rukeyyât'ın, Mus'ab b. ez-Zübeyr'i methettiği şiirinden birkaç tane beyit şöyledir.⁴³

إِنَّمَا مُصْعَبٌ شِهَابٌ مِنَ اللَّذِّ هِ تَجَلَّتْ عَنْ وَجْهِ الظَّمَاءِ
مُلْكُهُ مُلْكُ قُوَّةٍ لَيْسَ فِيهِ جَبْرُوتٌ وَلَا بِهِ كِبْرِيَاءُ
يَتَّقِي اللَّهَ فِي الْأُمُورِ وَقَدْ أَفَّ لَحَّ مَنْ كَانَ هَمَّةُ الْإِتْقَاءِ
إِنَّ اللَّهَ دَرَّ قَوْمٍ يُرِيدُ نَكَ بِالنَّقْصِ وَالشَّقَاءِ شَقَاءِ
بَعْدَمَا أَحْرَزَ الْإِلَهَ بِكَ الرَّتِّ قَى وَ هَرَّتْ كِلَابُكَ الْأَعْدَاءِ

Mus'ab, Allah'ın yüzünden karanlığın kalkıp gittiği yıldızlarından biridir.

Mu'ab'ın hükümranlığı güç hükümranlığıdır, ne onun hükümranlığında bir zulüm vardır ne de kendisinde kibir vardır.

Mus'ab Allah korkusuna sahip müttaki biridir, işi Allah korkusu olan kimse de kurtuluşa ermiştir.

Allah senin vasıtanla ümmeti bir araya getirmişken ve düşmanların senin köpeklerin karşısında kedi gibi miyavlamışken, hayret ederim o topluluğa ki sende bir eksiklik arar, bu durum bahtsız üstüne bahtsızlıktır.⁴³

SONUÇ

Emevi devletinin kurulması ve Emevilerin İslam dünyasına hâkim olması, İslam tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Bu dönem, İslam tarihinde çok ciddi kırılmaların meydana geldiği, asabiyetin tekrar küllerinden doğduğu, huzur ve güven ortamının yerini kargaşaya terk ettiği bir dönemdir. Nitekim Hz. Peygamberin vefatından sonra halifeler, şurayla göreve gelirken bu dönemden itibaren saltanatla iş başına gelmişlerdir. Bu uygulamanın neticesinde liyakat sahibi ve basiretli halifeler yönetime gelemediği için toplumda huzursuzluklar meydana gelmiştir. Zaten, Hz. Osman zamanında ortaya çıkan toplumsal olaylar, bu devirde zirveye ulaşmıştır. Bu toplumsal olayları bastırmak için otoritelerini sonuna kadar kullanan halifeler de toplumda bazı grupların tepkilerini çekmişlerdir. Bu gruplar da kendi haklarını savunmak için o dönemin medyasını yani şiiri kullanmışlardır. Şiir, cahiliye döneminden beri

⁴³ Kenan Demirayak, a,g,e, s. 230

Arap toplumunun her safhasında var olan bir şeydi. Emeviler döneminde de yöneticilerden rahatsız olan gruplar, tepki ve taleplerini şiir yoluyla dile getirmişlerdir.

KAYNAKÇA

- EL-BAĞDADÎ, Abdülkâhir, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev. Ethem Ruhi Fığlalı, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara 2005.
- DEMİRAYAK, Kenan, *Arap Edebiyat Tarihi-III, Emeviler Dönemi*, Basın Yayın Mat. Erzurum 2012.
- EBU ZEHRA, Muhammed, *Mezhepler Tarihi*, çev. Sıbgatullah Kaya, Çelik Yayınevi, İstanbul 2011.
- EMİN, Ahmet, *Fecrul İslam*, Darul-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1971.
- FERÛH, Ömer, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, Daru'l-İlmiyye, Beyrut 1983.
- FİĞLALI, Ethem Ruhi, *Günümüz İslam Mezhepleri*, İzmir İlahiyat Yay. 2008.
- FURAT, A. Subhi, *Arap Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1969.
- GOLDZİHER, İgnace, *Klasik Arap Literatürü*, Vadi Yay., Ankara 2012.
- HASAN, H. İbrahim, *İslam Tarihi*, ter. İsmail Yiğit, Sadreddin Gümüş, Kayıhan Yay, İstanbul 2011.
- HİTTİ, Philip, K., *Siyasal ve Kültürel İslam Tarihi*, M.Ü. İlahiyat Fak. Vakfı Yay., İstanbul 2011.
- HİZMETLİ, Sabri, *İslam Tarihi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1995.
- İBNÜ'L-ESİR, *El-Kâmil fi't-tarih tercümesi*, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2008.
- İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ, Türkiye Diyânet Vakfı Yay., İstanbul 2005.
- EL-İSFEHÂNÎ, Ebu'l Ferec, *El-Ağâni*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1971.
- KUTLUAY, Yaşar, *İslam ve Yahudi mezhepleri*, Anka yayınları, İstanbul 2001.
- LEWİS, Bernard, *Uygurluklar Tarihinde Araplar* (Terc: Hakkı Dursun Yıldız), Pegasus Yay., İstanbul 2006.
- USTA, İbrahim, *Arap Edebiyatında Eşkya Şairler*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/6 Spring 2014.
- ÜÇOK, Bahriye, *İslâm Tarihi, Emevîler-Abbâsîler*, A.Ü. İ.F. Yayınları, Ankara 1968.
- ÜNAL, Ömer, *Emeviler Devrinde Soysal İçerikli Şiir*, Sosyal Bilimler Dergisi, Atatürk Üniversitesi 2002.
- YILDIZ, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağ yayınları, İstanbul 1986.
- ZEYDAN, Corci, *İslam Uygurlukları Tarihi*, İletişim yay. İstanbul 2012.